

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לד, תשמ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

”שנת המאה לתחיית הלשון העברית?”

הפותרת שלמעלה—אמנם בלי סימן השאלה—היא דיבור המתחיל בהקדמת המו”ל לחוברתו של ד”ר ראובן סיוון, פֶּפֶעַ מוֹן הַפֶּסֶף [ירושלים, הוצאת י מרפוס בע”מ, תשמ”ב (1982); 64 עמודים]. פותרת המשנה מודיעה, כי לפנינו “סיפור תחיית הלשון העברית ללומד המבוגר והצעיר”. ואכן, זו מטרתו של הספרון החביב אשר על שולחנו: סיפור “התחדשות השפה העברית במאה השנים האחרונות” (עמ’ 10ב) למען “לומדי העברית בארץ ובתפוצות — מבוגרים וצעירים” (עמ’ 5).

בלשון קלה ונעימה, לשון מורה מנוסה, הפא למשוך את לב תלמידיו, מפרסם סיוון בקרב קוראיו החדשים את נס תחיית לשוננו בדורות האחרונים.

אכן ספר לימוד הוא זה. על כך יעידו הניקוד המדויקדק, המילון המקוצר שבסוף הספרון והצורה האסתטית של הגשת הכתובים לקוראיהם.

אין למחבר פְּנֵה למחקר חדש וביקורת. לפנינו לקט דברים, שחקרם המחבר בעבר ופרסמם באכסניות מכובדות¹.

---

1. לקוראי לשוננו לעם ידוע ד”ר סיוון, שהוא סופר חוקר מובהק של מעשה התחייה ותולדותיה, שיחד לנושא מאמרים רבים, חוברות וקונטרסים מיוחדים.

עם זאת יש לחלוק על המספר בפרטים אחדים, מהם מהותיים ומהם קלים. משום הרושם, שדברים כתובים משאירים בלב קוראים חדשים, הנוטים לזכור במיוחד דברים שקראום ראשונה.

ילדים אוהבים סיפור היסטוריה מסביב לדמותו של גיבור, של איש בעל שיעור קומה, הלוחם ללא חת (ובן־יהודה אכן היה איש כזה), וחבל לערער מיתוס חביב, אך רוב הקוראים בספרון זה מבוגרים הם, ולהם עובדות מדויקות עדיפות ממיתוס. דוגמה לראשונות — הכותרת לסקירה זו.

המחבר מדגיש ביותר את חלוציותו של אליעזר בן־יהודה ואת היותו המנשים הראשי בצנת החיאתה של לשוננו. מיד לאחר פרק המבוא (שבו מעלה סיוון שיר ישן, אשר כותרת הספר לקוחה ממנו)¹, המחבר חוזר על הגרסה הנפוצה, שלפיה "התחילה הלשון העברית לשוב לתחייה בדיבור פפי העם בארץ האבות, לאחר מאות שנים שהייתה בגולה ושימשה רק בכתב", מאז "דרכו רגלי אליעזר ודבורה [בן־יהודה] בחוף יפו ונשאו את שבועתם לאמור: 'מהיום והלאה נדבר בינינו אך ורק

מבחר־מקורות מאלף, הפולל מדברי ראשונים ומכתבי המבקרים, מצוי ב"לקט תעודות", שהוציאה האקדמיה ללשון העברית בשנת תש"ל. 1. כשם לחיבורו זה בחר המספר בשורת שיר של ליב יפה, "בארץ הצבי". השיר חובר ב־1897, צורפה לו מנגינה, ובתחילת המאה היה מושר פפי רבים, "ועוד יושר!" — התנבא ד"ר סיוון במוסגר (עמ' 10ב); ומפי השמועה למדנו, שהוא אף שדחף וסייע להגשמת נכואתו על־ידי שהמציא לאנשי־זמר את תוי השיר ומלותיו, המריצם להקליט את השיר החביב עליו ולהשמיעו בגלי האתר.

עברית!" (עמ' 12). רעיון זה נשנה ונרמז בסיפור² ומשאר
רושם, שלפני בוא בן-יהודה וחבריו, "מחיי הלשון", כמעט
שלא נזקקו לעברית מדוברת בחיי יום יום.
"לא כן!" גורסים אחרים וכן טובים וטוענים, פי "הדיבור
העברי בארץ ישראל ובגולה קדם בעשרות שנים
לעלייתו של בן-יהודה"³.
ואשר לראשוניותו של אב"י בהרחבת לשונו, בהחייאתה

2. יעוין, למשל, בעמודים 14, 15, 16, 30.

3. ההדגשה במקור: ג' קרסל, "האמנם 'מאה שנה לראשית הדיבור
בשפה העברית'?", מעריב, י"ז בכסלו תשמ"ג-3/12/82; כבר מ-1840
יש עדויות, שיהודים רבים בארץ דיברו עברית היטב, ואף בגולה חייתה
עברית מדוברת.

סיוון עצמו מצביע על כך בספרו אליעזר בן-יהודה: החלום
ושברו (ירושלים, מוסד ביאליק, תשל"ט), עמ' 13, 72, 79, 88, 97,
234-235; ומדוע דבק, אם כן, בגרסתו של אב"י?

השנה אף בבלאן, תחייט העברית ותחייט הערבית
הספרותית (ירושלים, האקדמיה ללשון העברית, תשל"ו), ע' 14 ר-16;
וכן א"מ ליפשיץ, "תחייט הלשון", ספר בר מצנה (ירושלים, קק"ל,
חש"ך), עמ' פ'; ואף ח' רבין, "עברית מדוברת לפני 125 שנה", לשוננו
לעם קל"ז (י"ד/ה, אדר תשפ"ג). מסתייג מפך אף ברזך בן-יהודה (ראה
בסוף ההערה הבאה).

לעומת זאת, פקפוק במידת חיוניותה של עברית מדוברת
קדם-בן-יהודאית נמצא בדבריו של ח' רבין, "חיותה של העברית בימי
הביניים", לשוננו לעם קפ"ג (י"ג/א, מרחשן-פסליו תשפ"ב), עמ'
14-18, בעמודים הראשונים בעיקר, וכן בעצם הסיום.

על "חלוצי הדיבור העברי בארצות הגולה" פתב י קלוזנר
בלשוננו לעם ט"ו/א-ב (קמ"ג-קמ"ד), מרחשן-פסליו תשפ"ד.

ובהוראתה ב'שיטה הטבעית', עברית בעברית, אף על פך יש מערערים⁴.

בשני עניינים אחרונים אלו וכן במעשה חידוש פעולתו של "ועד הלשון העברית" פתרט"ד סייעו רבות המורים העבריים, קצתם בחו"ל ובעיקר מורי בתי-הספר בארץ ואגודתם המקצועית. דומה, שהסיפור מקפח מעט את חלקם של אלה ואת תרומתם לחחיית הלשון⁵. מקום ראוי ניתן בפספר לסגולותיו של א' בן-יהודה הלקסיקוגראף ולמילונו החשוב, שטרם בא כמוהו בפלשנות העברית עד היום (עמ' 57 ועוד). בין זכויותיו הגדולות של אב"י בהפצת הדיבור העברי נמנים בצדק הנדר, שנדר ואף הדיר אחרים — בלעוד העברית כשפת דיבור (עמ' 12)⁶ —

---

4. ראה ש' הרמתי, "יוסף הלר, בלשן חובב ציון", ל ש ו נ נ ו ל ע ם רס"ו-רס"ח (כ"ו-ו/ח, אייר-סינן תשל"ו), במקומות רבים, ובמיוחד בעמ' 7 (198) ובעמ' ט"ב (234); השנה אף ברוך בן-יהודה, "עדיין לא נסתים תהליך החייאתה של הלשון העברית", עם ו ס פ ר (סדרה מחודשת), א' (חורף תשמ"א-1981), עמ' 15-21: "קשה לדעת מתי התחילה תחייה זו [של הלשון העברית כלשון הדיבור]. יש אומרים, ש[עם] פתיחת החדר המתוקן הראשון בדרום רוסיה" ...

5. יתר המורים נזכרים פעמ' 17 ר 20 בלבד, לגבי ראשית-התחייה. את מקומם הראוי הם תופסים בסיפור רק מערכ מלחמת-העולם הראשונה.

6. האף אמנם נאה קיים? על י"מ פינס סיפר אב"י, כי לא עמד בדיבורו העברי (ראה סוף פרק ח') בזיכרונותיו החלום ושב ר 1, עמ' 100 במהדורת סינן [לעיל, הערה 2]); אולם ש' צמח ד" ופאי מעידים, שגם בנית אב"י הופר הנדר. ראה אצל קרסל [לעיל, הערה 1], בצירוף פקסימילה.

וקנאותו להחדרת השפה כדי שתהיה לשון אם לילידי הארץ
(עמ' 17-18)⁷.

סיון השפיל לכרוך את סיפור חציית שפתנו במעשה
התחייה הלאומית, שהייתה גורם וסיבה לחחיית השפה (עמ'
14)⁸, ובני המושבות הראשונות היו ראשוני הדוברים היילודים
בעברית (עמ' 20). עבודתם של מחנכים עבריים (עמ' 17-21),
בעזרת חוקרים, בלשנים סופרים וראשי ועד הלשון —
והאקדמיה, פיוס — (עמ' 21-29) המשיכה את תחיית היצירה
התרבותית-ספרותית בלשוננו, תחייה שקדמה לאחרות (עמ'
30).

שלוש אלה חברו לשבי-ציון, ויחדיו קידמו את הגשמת
החזון (עמ' 31-33). סיון דן בכך, בצד הדיון בכך-יהודה, אשתו
ובנו, שנהגו להפיץ את חידושיהם הלשוניים באמצעות
עיתוניהם (עמ' 34-43), כמחדשי לשון אחרים, שעשו זאת
בשיר ובסיפור, במחקר ובמאמר (עמ' 44-46).

בין ממשיכי דרכם של ראשונים מובלטים אמצעי תקשורת
ההמונים בימינו, הצועדים בעקבות קודמיהם ומחפשים דרכי
התבטאות עבריות חדשות ותכליתיות (עמ' 47-48) ומפיצים
את החידושים בארץ ובגולה, בכתב ומעל גלי האתר (עמ' 56).
קנאותו של אב"י מצאה לה ממשיכים אף היא (עמ'
51-54), וכשם שנבנתה א"י המתחדשת מפני-הגולה, אשר

---

7. על הצורך בקנאות (קיצונית) למען השפה העברית ותחייתה ראה
אצל ברוך בן-יהודה (לעיל, הערה). בסוף עמ' 21.
8. ראה ברוך בן-יהודה (שם), עמ' 18-19.

קינאו ללשוננו, כך נבנית הגולה הלאומית מרוח העברית
הנושבת מן הארץ (עמ' 56, 58).

והרי הסתייגות מדבר קל — גיזרונה של המלה הערבית
בנדורה. לא הפול מספיימים לקביעתו הנחרצת של המחבר,
שכאן "שיבוש השם האיטלקי פום ד'אור, פלומר תפוח זהב"
(עמ' 39ב).⁹

נמשכת לעניין זה הקביעה הדורשת הבהרה, שבבית
בן-יהודה היה אסור לבטא את המלה ה"גסה" עגבנייה, "והפרי
נקרא רק בנדורה" (שם).

דומה, שגרסה מוטעית היא זו, ולא כן ביטאו בבית
משפחת אב"י. מפי דולקה (ויטמן), בְּתוֹ של אליעזר בן-יהודה,
שמעתי אני, כי בבית אביה נהגו לומר לא בְּנְדוּרָה, כבערבית
(ובמלעיל), אלא בְּדוּרָה (במלרע, בשורק ובהטמעת הנו"ן; חורז
עם בְּכוּרָה)¹⁰. גרסה זו, בְּדוּרָה, ידועה אף למחבר, ואותה הביא
בעבר, במקומות אחרים¹¹. על פן קרוב לומר, שלא חזר בו
סיוון, אלא פליטת קולמוס לפנינו, או טעות דפוס.

9. במקום פום ד'אור צ"ל פומודורו, שכן זאת צורת המלה האיטלקית
(pomodoro). ואילו פום ד'אור היא המלה הצרפתית.

10. לפני כשנתיים שאלתי את דולקה, אם עד היום זה שמו של הפרי
בפיהם. "בדורה"? תשובתה הייתה "כן, עד היום!". הוספתי והקשיתי, אם גם
בצאתה לשוק פונה היא אל הירקן ומבקשת 'שני קילו בדורות', ואם הירקן
מבין אותה? והשיבה דולה: "כן, אני אומרת: 'תן לי, בבקשה, שני קילו
בדורות, אָה, עגבניות'... פלומר — שטר ושוברו בצד. ההתנגדות
ל"עגבנייה" טרם פסה.

11. ראה ללשוננו לעם רל"ג-רל"ד (מחזור פ"ד/ג-ד,
כסליו-טבת תשל"ג), "אליעזר בן-יהודה ותחיית הדיבור העברי", עמ' כ"ג

חלק רב מתמודותיה של החוברת נוקף, כאמור, לזכות צורתה. יש לשבח את הגרפיקאי, נחום שילברג, אשר עיצב את החוברת בטעם טוב, תכנן וביצע את עטיפתה ועיטר את שעריה ובין עמודיה.

הודות למאמציו החוברת "נושמת" ורעננה למראה, דבר מועיל בהחלט, כשעוסקים בספר לימוד. לא בצפיפות הובאו הדברים, אלא בבהירות נדפסו, ובהרחבת המקום, ועל פן מושכים הם את העין ומשובבים את הנפש. פחירת האיורים המרובים נראית לנו מאוד. יש מהם הרואים פה אור לראשונה (כבעמ' 28, 35, 52, 53), ויש מהם מאלפים למדי וראויים לשמש חומר בהוראה (כבעמ' 24, 29, 35, 52, 54). למשל, משער הגיליון של ה ה ש ק פ ה, עיתונו של א' בן-יהודה (המובא בעמ' 35), ניתן ללמוד הרבה על סגנון התקופה (שנת 1905), על הני החיים בירושלים אז, על פטירת הרצל ורושמה, וכן על מניין השנים שנהג אב"י, על-פי חורפן בית שני, עד שהמירו בספירה שלמן הצהרת בלפור, שנראתה לו פראשית הגאולה. אף על זאת למדנו כאן, ששמו העברי של הרצל הרווח בארץ היה לא בנימין זאב, אלא מתתיהו, פתרגומו המילולי של 'תיאודור'.

עמודים אחדים בחוברת עשויים לשמש בפיתה כשעשועי-לימוד והקניית ידיעות, ובכך תועלת נוספת למורה ולמתלמד (למשל, עמ' 47-48-49-50)¹².

---

(87), דברים שכבר הובאו בקודמו, קונטרס רי"ג הנ"ל (בהערה 1), בעמ' 7 (82), ובעוד מקומות.

12. שעשוע תחרותי מאלף אפשרי בין יחידים ובין קבוצות,

בסיפום התרשמותנו נברך על החוברת, אשר זיכתה את מחברה בפרס נכפד, ובצדק. נמליץ עליה לפני חלמידים, מתלמידים וסתם מתעניינים, ונשבחנה באוזני מורים ואנשי מקצוע, שאף הם ימצאו בה חפץ ויצאו נשפרים מהעיון, בהרחבת דעת ובהנאה.

בשמסתירים את הצד הימני או השמאלי, והיריב מנסה לנחש (או, מוטב, להיזכר), מה העלו מחדשי הלשון, או תמורת אחז מלה לועזית בא חידוש פלוני, או פיצד אמרו לפני שחודשה מלה פלמונית, וכיו"ב.

ר פ א ל ל ו י

ענייני לשון בתקנים הישראליים

ה ר ק י ד

בתקן הישראלי ת"י 1167 למטחנות קפה ומגרסות קפה, בסעיף 2, אנו קוראים: "במשך הטחינה מנדנדים את המכשיר בקלות או מקישים עליו בקלות". כדאי לציין כאן את הפועל הרקיד, שמשמעותו "הניע וטלטל" את הקמח בנפה כדי לנפותו. בתוספתא ברכות ז, ב: "וטחן והרקיד ולש ואפה".

"להאכיל את הדבורים בסופר"

בגיליון תיקון של ת"י 373 לדבש, הערה 3, אנו קוראים: "אסור להאכיל את הדבורים בסופר...".